

Тема 5. Правова, соціальна держава та громадянське суспільство.

Демократія

План

1. Виникнення та розвиток ідеї правової держави. Основні ознаки правової держави.
2. Громадянське суспільство: сутність, основні проблеми формування.
3. Особливості становлення та розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні.
4. Демократія: поняття, зміст, ознаки.
5. Типи і форми демократії. Принципи демократії.

Питання для дискусії:

1. Чи відповідають основні ознаки правової держави, громадянського суспільства конституційним положеннями української держави та сучасним реаліям?
2. Чи дійсно демократичний режим є найефективнішим для розвитку держави та добробуту громадян?
3. Чому Україна будучи демократичною державою, що сьогодні позитивно вражає весь світ, була і залишається однією з найбідніших у Європі?
3. Охарактеризуйте стан сформованості українського громадянського суспільства.

Допоміжні відеоматеріали: <https://www.youtube.com/watch?v=snpO0EKGKjE>

Методичні рекомендації:

1. Дослідження питання розпочніть з періоду Античності, часу зародження ідеї правової держави. Розвиток та обґрунтування ідеї політичної етики, цілей держави, політичного устрою, природного права пов'язані з іменами Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона. Згадайте, що суттєвий внесок у розвиток політичної думки внесла епоха Середньовіччя, цьому періоду ми завдячуємо виникненням таких понять, як: парламент, суд присяжних, міське самоврядування та ін. Починаючи з епохи Нового часу, теорія правової держави суттєво доповнюється та поглиблюється ідеєю прав людини (Дж. Локк), народного суверенітету (Ж.-Ж. Руссо), теорією поділу влади (Ш. Монтеск'є). Німецька класична філософія в особі І. Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля та ін. завершує формування основних ознак правової держави. Головним фундатором концепції правової держави є видатний німецький філософ І. Кант (хоча сам він вживав дещо інший термінологічний вислів - «правовий державний устрій»).

Правова держава – форма організації державної влади, суспільства, де на першому місці – закон та порядок і всі громадяни однаковою мірою відповідальні перед законом та судом (незалежно від статусу, матеріального становища, впливовості та ін.). Реалізується принцип розподілу влади на три незалежні між собою гілки: законодавчу, виконавчу, судову.

Основні ознаки правової держави:

- суверенітет народу, який є джерелом влади;
- верховенство права;
- справедливі та шляхетні закони;

- однакова відповідальність перед законом для всіх (незалежно від статусу, матеріального становища, впливовості та ін.);
- поділ влади на три незалежні між собою гілки (виконавчу, законодавчу, судову), що забезпечує систему «стримувань та противаг», гармонізацію державного управління, недопустимість зловживань і перевищення повноважень, справедливість та злагоду в суспільстві тощо;
- визнання прав людини вищою державною цінністю;
- наявність ефективної правоохоронної системи.

У правовій державі **людина, її життя та свободи, честь, гідність є вищою соціальною та політичною цінністю**. Юридичними засобами забезпечується максимальна реалізація, охорона і захист основних прав людини, дотримання справедливого правопорядку та принципу законності. Саме така держава є загальнолюдським політико-юридичним ідеалом. Концепція правової держави формувалася в історії політико-правової думки, поступово втілюючи кращі гуманістичні здобутки соціальної теорії та практики.

2. Ознайомтесь з історією виникнення та становлення ідеї громадянського суспільства. Ми говорили про це на лекції присвяченій історії розвитку політичної думки.

Ідеї громадянського суспільства можна знайти ще в античності – у творах Аристотеля та Цицерона. Н. Макіавеллі висловлював думку, що в суспільстві існують інтереси не лише держави. Т. Гоббс та Дж. Локк вперше використовують термін «громадянське суспільство». Г. Гегель обґрунтував самостійність цього поняття та явища.

Проаналізуйте умови, за яких можливе становлення громадянського суспільства у певній країні, його взаємозалежність від сформованості правової держави. Визначте основні механізми впливу громадянського суспільства на державу (ми про це говорили на першій лекції).

Громадянське суспільство – громадяни з високим рівнем правосвідомості, освіченості, відповідальності, політично активні, котрі знають свої права та обов'язки, відстоюють їх у взаємодії з державними інститутами, впливають на життєдіяльність суспільства.

Громадянське суспільство є цінністю та соціальним капіталом демократичної держави, адже представники громадянського суспільства цікавляться як загальнодержавними, так і місцевими справами, добровільно об'єднуються та самоорганізуються за спільними цінностями й інтересами, співпрацюють для вирішення певних питань, довіряють, є взаємовідповідальними.

Представники громадянського суспільства – це члени громадських організацій, професійних та творчих спілок, благодійних і деяких релігійних організацій, недержавних засобів масової інформації, органів самоорганізації населення та інших некомерційних установ. Вони формують, висловлюють, представляють, відстоюють громадську думку, захищають інтереси різних верств населення. Це також і волонтерський рух. Наразі він спрямований на допомогу Збройним Силам України та тимчасово переміщеним особам.

У демократичних державах інститути громадянського суспільства часто

залучають до управління державними справами, зокрема для формування та організації державної правової політики.

Люди об'єднуються, як правило, з метою захисту своїх законних прав та інтересів, досягнення цілей, захисту інтересів різних верст населення.

Під час «Помаранчевої революції» (2004 р.) та «Революції Гідності» (2013-2014 рр.) – саме громадянське суспільство було основою цих подій, ініціювало опір авторитарному режимові, вирішувало проблеми, які держава була не в змозі розв'язати. Саме представники громадянського суспільства найбільш вмотивовано воюють на фронті, адже розуміють важливість та ціну незалежності України, можливості й перспективи розвитку українського народу.

Розвиток та зміцнення громадянського суспільства неминуче призводить до утвердження правової держави, до підвищення рівня життя.

Громадянська культура – сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської культури є **громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності.**

Серед основних ознак громадянського суспільства можна навести такі:

- визнання в ролі головної цінності суспільства людини, її інтересів, прав, свобод;
- рівноправність і захищеність усіх форм власності;
- економічна свобода громадян та їх об'єднань, інших суб'єктів виробничих відносин у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності;
- свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм і видів трудової діяльності;
- надійна й ефективна система соціального захисту кожної людини;
- ідеологічна й політична свобода, наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної політики.

***Функції громадянського суспільства** – основні напрями діяльності інститутів громадянського суспільства та їх впливу на суспільне життя. Інститути громадянського суспільства: по-перше, є засобом самовираження індивідів, їх самоорганізації та самостійної реалізації ними власних інтересів, розв'язують самотужки або на рівні місцевого самоврядування значну частину суспільно-важливих питань, полегшуючи виконання державою її функцій; по-друге, виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм впевненість у своїх силах, слугують опорою в їх можливому протистоянні з державою, формують „соціальний капітал”, здатний до кооперації та ефективних солідарних дій; по-третє, систематизують, впорядковують, надають урегульованості протестам і вимогам людей, які в іншому випадку могли б мати руйнівний характер, і в такий спосіб створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади; по-четверте, виконують функцію захисту інтересів певної групи в її протистоянні з іншими групами інтересів, завдяки чому кожна група отримує шанс бути почутою владою.*

Джерело <https://dpsu.gov.ua/ua/abetka-gromadyanskogo-suspilstva/>

3. Базуючись на визначенні сутності понять правової держави та громадянського суспільства, простежте їх становлення та розвиток у політичній думці України.

Зокрема, ідеї правової держави та громадянського суспільства знаходимо в творах С. Оріховського, П. Орлика, Т. Шевченка, М. Костомарова, М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки, М. Грушевського, Б. Кістяківського та інших мислителів.

З проголошенням незалежності Української держави та початку процесу демократичних перетворень ці проблеми почали розроблятися на якісно іншому рівні.

Враховуючи, що соціально-політичною основою правової держави є демократичні перетворення та формування громадянського суспільства, а економічну базу становить змішана економіка, можемо констатувати лише про розбудову правової держави в Україні. Водночас спостерігається гостра необхідність створення оптимальних умов для реалізації здібностей, інтересів громадян. Для України край важливо перемогти у війні з росією і повернути собі усі незаконно анексовані території. При відбудові України важливо максимально ліквідувати корупцію та зловживання владою, дотримуватися соціальної справедливості, підтримувати й зміцнювати національну єдність і злагоду в суспільстві.

4-5. Зверніть увагу на те, що демократія має багато вимірів та визначень, оскільки різні покоління людей, політичні течії та політичні школи тлумачать її з певними відмінностями. **У державі демократія досягає зрілих форм лише тоді, коли в ній встановлюється народовладдя, а носієм суверенітету й єдиним джерелом влади є народ.** Розгляд цього питання щодо України потребує аналізу історико-культурних та соціально-політичних передумов і традицій у розвитку демократії, значення волі й демократії в суспільно-політичному житті козацтва, революційно-демократичних, ліберально-демократичних ідей у політичній думці.

Базові цінності демократичного суспільства – явища, процеси, норми життя, утвердження і розвиток яких мають найбільше значення для демократичного суспільства. Серед найважливіших з них: **державність, добробут населення, національна безпека, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством, послідовне утвердження демократичних засад розвитку суспільства, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства.**

Основні ознаки демократії:

1) визнання *народу* джерелом влади, сувереном у *державі*. Саме народові належить установча, конституційна влада, він обирає своїх представників і може періодично змінювати їх, має право безпосередньо брати участь у розробці та прийнятті законів шляхом референдуму тощо;

2) рівноправність громадян;

3) підпорядкування меншості більшості у прийнятті рішень та їх виконанні;

4) виборність основних органів державної влади та ін.

Будь-які демократичні держави будуються на таких засадах.

Сучасні держави, в основу діяльності яких покладено **цінності лібералізму та демократії**, додають до них принципи прав людини, їх пріоритет щодо прав держави, обмеження влади більшості над меншістю, поваги прав меншості, верховенство закону та ін. Залежно від участі народу в управлінні державою, від того, хто і як безпосередньо виконує владні функції, **демократія поділяється на пряму** (проведення виборів на підставі загального виборчого права) і **представницьку** (вибір громадянами в органи влади своїх представників, які виражатимуть їхні інтереси, видаватимуть закони тощо).

Залежно від характеру рівності, яку забезпечує демократія, вона поділяється на **політичну**, яка передбачає лише формальну рівність, рівність прав, і **соціальну**, засновану на рівності фактичних можливостей, участі громадян в управлінні державою.

Демократія пов'язана з активністю різних суспільних сил, добровільно об'єднаних у товариства, організації, клуби та ін. Ці об'єднання формують суспільне середовище і становлять елемент громадянського суспільства, в якому професійні, соціальні, духовні потреби громадян задовольняються незалежно від держави та її інститутів (див. *політичні режими*).

Допоміжні відеоматеріали

Як зароджується громадянське суспільство?

<https://www.youtube.com/watch?v=WYcqStEVxv8>

Якими є умови та форми активної громадянської участі у житті суспільства

<https://www.youtube.com/watch?v=WvQ0SZOPgHc>

Що таке громадянське суспільство, і яка роль у ньому належить правовій державі

<https://www.youtube.com/watch?v=kR6VwMTFiFk>